Uroxe

Uroxe (*Bos primigenius*) var ett stort oxdjur, numera utdött, som levde i Europa, Asien och Nordafrika. Tamboskap (*Bos taurus*) härstammar från uroxen.

Den sista kända levande uroxen, en ko, dog 1627 i Jaktorówskogen i Polen.[1][2] Enligt uppgift skall ett dryckeshorn i Livrustkammaren i Stockholm vara tillverkat av hornet från den sista uroxen.[3]

Innehåll

Utseende

Ekologi

Ursprung och utbredning

Domesticering och utrotning

Försök till återskapande

Taxonomi

Namn

Källor

Noter

Externa länkar

Utseende

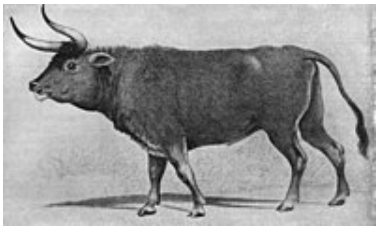

Uroxen var betydligt större än de flesta varianter av nu existerande tamboskap. Mankhöjden var hos exemplar av hankön cirka 1,8 meter och vikten cirka 700-900 kg.[4] De största individerna hade en mankhöjd på cirka 2 meter och vägde över 1 000 kg. För ungefär 8 000 år sedan domesticerades uroxen på flera platser. Uroxen ansågs som ett utmanande bytesdjur, vilket bidrog till utrotningen.

Uroxen utmärktes av en lång, smal skalle med raka konturer och föga framträdande ögonhålor.

Av bilder och beskrivningar som finns dokumenterade framgår, att uroxen saknade man och att hårets färg var svartbrun hos tjuren. Honor hade däremot en rödbrun päls.[4]

Ekologi

Uroxe

Status i världen: Utdöd[1]

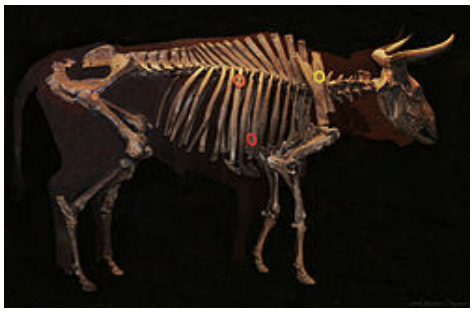

Systematik

Domän	Eukaryoter Eukaryota
Rike	Djur Animalia
Stam	Ryggsträngsdjur Chordata
Understam	Ryggradsdjur Vertebrata
Klass	Däggdjur Mammalia
Ordning	Partåiga hovdjur Artiodactyla
Underordning	Idisslare Ruminantia
Familj	Slidhornsdjur Bovidae
Underfamilj	Oxdjur Bovinae
Släkte	*Bos*
Art	**Uroxe** *B. primigenius*

Vetenskapligt namn

† Bos primigenius §

Auktor	Bojanus, 1827

Utbredning

Honor, deras ungar och unga tjurar bildade hjordar. Efter några år etablerade unga hannar ungkarlsflockar och äldre tjurar levde utanför parningstiden ensamma. Födan utgjordes främst av gräs, örter, blad, frukter och ekollon. Vid födobrist åt uroxen även bark.[4]

Ursprung och utbredning

Uroxen antas ha utvecklats i Indien för omkring 2 miljoner år sedan, och därefter ha spridit sig till Mellanöstern, Asien och, för omkring 250 000 år sedan, Europa.[2]

Dess utbredningsområde omfattade Europa, Sibirien, Central- och främre Asien samt Nordafrika. Under istiden förekom den inte i norra Europa, och först efter istiden utökades dess utbredningsområde över nordligare områden, och nådde då även Skandinaviska halvön.

Domesticering och utrotning

Uroxkranium.

Monument till minne av den sista uroxen, Jaktorów, Polen.

Uroxen bedöms vara förfader till modern tamboskap. Arkeologiska fynd visar att uroxen domesticerades oberoende i Främre Orienten och i Indien för 10.000–8.000 år sedan. Detta gav upphov till dagens två huvudgrenar av tamboskap, *Bos taurus* (nötboskap) och den puckelryggiga *Bos indicus* (Sebu, Zebu eller Cebu). Detta styrks av genetiska analyser av mitokondriellt DNA, som påvisar en markant skillnad mellan *B. taurus* och *B. indicus*, vilket tyder på att grenarna utvecklats från redan då geografiskt och genetiskt separerade vildpopulationer.

Jämförelser mellan uroxens och tamboskapens skelettdelar har varit givande. Lämningar från djur som tros ha vägt över ett ton har återfunnits på fyndplatser vid Goldcliff (Allteuryn), Newport, Wales, och daterats till jägarstenålder. Uroxe och tamboskap fanns samtidigt i Britannien fram till bronsåldern, men skelettanalyser visar inte på någon genetiskt påverkan på tamboskap. Därför antas europeisk tamboskap härstamma från den domesticering som ägde rum i Främre Orienten. Indisk tamboskap, domesticerad för 10 000–8 000 år sedan, härstammar från en population som skildes av från den i Främre Orienten för ungefär 200 000 år sedan. Afrikansk tamboskap bedöms härstamma från en gren närmast släkt med den från Främre Orienten — uppdelningen tros ha skett för ca 25 000 år sedan, troligen cirka 15 000 år före domesticeringen. Den Turano-mongoliska (Wagyu) tamboskapen, som nu återfinns i norra Kina, Mongoliet, Korea och Japan kan härstamma från ett fjärde domesticeringstillfälle. Denna grupp kan ha skilts från den Främre-orientaliska varianten för cirka 35 000 år sedan. Om dessa tre tidigare populationer skulle ha kunnat betraktas som skilda underarter är oklart.

Uroxen förekom ursprungligen från Storbritannien, Irland och södra Skandinavien till norra Afrika, Mellanöstern och Centralasien.

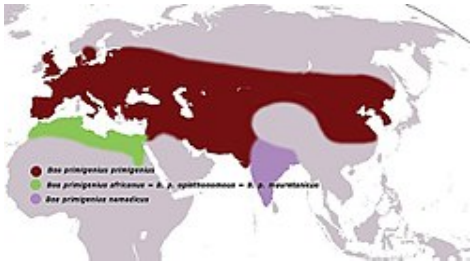

Underarter

Bos primigenius primigenius
(Bojanus, 1827)
Bos primigenius namadicus
(Falconer, 1859)
Bos primigenius mauretanicus
(Thomas, 1881)

Synonymer

Bos mauretanicus Thomas, 1881
Bos namadicus Falconer, 1859

Bos taurus

Hitta fler artiklar om djur med
Djurportalen

Cirka 200 000 år gammalt uroxhorn, funnet nära Madrid i Spanien.

I Sverige förekom uroxen endast upp till Östergötland och Närke, från Mälardalen finns inga fynd. Den verkar ha dött ut här redan för omkring 7 500 år sedan, 2 500 år innan de första fynden av tam nötboskap dyker upp. På Iberiska och Apenninska halvön utrotas uroxen under bronsålder, på Jylland omkring början av vår tideräkning.[3]

På 1200-talet hade utbredningen minskat till att omfatta endast Polen, Litauen, Moldavien, Transsylvanien och Ostpreussen. I Ostpreussen utrotas den på 1400-talet.[3] Endast de högre ståndens, och till slut endast hovet, hade rätt att jaga djuren. Allt eftersom populationen minskade upphörde jakten, men jägmästarna ålades att hålla öppna marker för uroxarna att beta på, för vilket de undantogs från lokala skatter. Tjuvjakt på uroxe belades med dödsstraff. 1564 kände jägmästarna till endast 38 djur. Den sista kända uroxen, en ko, dog av naturliga orsaker 1627 i Jaktorówskogen i Polen. Kraniet togs sedan av den svenska hären under invasionen av Polen (1655-1660) och finns nu i Livrustkammaren i Stockholm. Utrotningen orsakades av jakt, habitatminskning på grund av jordbrukets utbredning, klimatförändring samt sjukdomar som spreds från tamboskap.

Försök till återskapande

Under 1930-talet försökte bröderna Heinz och Lutz Heck i Münchens djurpark på uppdrag av Hermann Göring att rekonstruera uroxen genom ett medvetet avelsprogram som utgick ifrån ett flertal gamla oxraser, bland annat skotsk höglandsboskap. Denna avkomma kallas ibland uroxar (se Heck-boskap), men trots att de påminner om hur uroxen såg ut, är de inte att betrakta som dess ättling mer än andra kor.[5]

Taxonomi

Det råder viss oenighet om hur uroxen skall benämnas vetenskapligt. Linné gav namnet *Bos taurus* till tamboskap, men torde ha varit medveten om att en vildform (uroxen) funnits i Europa. Under tidigt 1800-tal upptäcktes flera lämningar efter uroxe, och den gavs av Bojanus namnet *Bos primigenius*. När det långt senare stod helt klart att uroxen var samma art som tamboskap återgavs den namnet *Bos taurus* (enligt principen att första givna namn skall gälla), vilket också anges som det giltiga av till exempel ITIS.[6] 2003 återställde ("konserverade") dock ICZN (i ett ställningstagande Opinion 2027) tidigare givna namn på ett antal vildpopulationer, däribland *Bos primigenius*, och till exempel IUCN listar *Bos primigenius* som det giltiga namnet.[1][7]

2010 publicerades den första genetiska analysen av ett komplett mitokondriellt DNA från ett uroxfossil.[8]

Namn

Ur- i *uroxe* är inte samma *ur-* som i *urtida* eller *ursprunglig*, utan är djurets egennamn[9] (jfr. tyska *Auerochse*, men däremot *Urzeit*). *Ur* (uroxe) kallades även den andra runan i runraden, med ljudvärdet /u/. Det rekonstruerade urgermanska namnet är **Ūruz*.

Källor

Den här artikeln är helt eller delvis baserad på material från engelskspråkiga Wikipedia, Aurochs (https://en.wikipedia.org/wiki/Aurochs), 16 april 2010 (https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Aurochs&oldid=356387832).

Den här artikeln är helt eller delvis baserad på material från Nordisk familjebok, Uroxen (http://runeberg.org/nfck/0042.html), 1904–1926.

Noter

1. ^ [a b c] *Bos primigenius* (http://www.iucnredlist.org/details/136721/0) på IUCN:s rödlista, auktor: Tikhonov, A. 2008, besökt 12 juni 2009.
2. ^ [a b] Faktaside om partåete klovdyr (http://www.nhm.uio.no/fagene/geologi/fossiler/faktablader/blad_x20.htm) *Naturhistorisk Museum - Universitet i Oslo*, besökt 2010-04-24.
3. ^ [a b c] *Europeiska kulturlandskap - Hur människan format Europas natur*, Urban Emauelsson., 2009. s. 161
4. ^ [a b c] Kazmi, Ghaier (2009). ”*Bos primigenius*” (https://issuu.com/ghaierkazmi/docs/extinct_animals). *Extinct animals*. Ross Piper. sid. 50-52. ISBN 978-0-313-34987-4
5. ^ *Europeiska kulturlandskap - Hur människan format Europas natur*, Urban Emauelso., 2009. s. 163-64
6. ^ ”*Bos taurus*” (https://www.itis.gov/servlet/SingleRpt/SingleRpt?search_topic=TSN&search_value=183838) (på engelska). ITIS, the Integrated Taxonomic Information System. http://www.itis.gov/servlet/SingleRpt/SingleRpt?search_topic=TSN&search_value=183838. Läst 24 april 2010.
7. ^ ”*Bos primigenius primigenius*” (https://web.archive.org/web/20090420140454/http://www.petermaas.nl/extinct/speciesinfo/aurochs.htm) (på engelska). The Extinction Website. Arkiverad från originalet (http://www.petermaas.nl/extinct/speciesinfo/aurochs.htm) den 20 april 2009. https://web.archive.org/web/20090420140454/http://www.petermaas.nl/extinct/speciesinfo/aurochs.htm. Läst 25 april 2010.
8. ^ ”A Complete Mitochondrial Genome Sequence from a Mesolithic Wild Aurochs (*Bos primigenius*)” (http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0009255) (på engelska). *PLoS ONE (http://www.plosone.org/) 5(2): e9255*. 2010. doi:10.1371/journal.pone.0009255 (https://dx.doi.org/10.1371%2Fjournal.pone.0009255). http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0009255. Läst 25 april 2010.
9. ^ Elof Hellquist. ”Svensk Etymologisk Ordbok: *Ur*” (http://runeberg.org/svetym/1157.html). http://runeberg.org/svetym/1157.html. Läst 25 maj 2012.

Externa länkar

- Bild på framavlad uroxe (http://www.bioresurs.uu.se/myller/skog/uroxe.htm)

Hämtad från "https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Uroxe&oldid=46352130"

Sidan redigerades senast den 22 september 2019 kl. 22.05.

Wikipedias text är tillgänglig under licensen Creative Commons Erkännande-dela-lika 3.0 Unported. För bilder, se respektive bildsida (klicka på bilden). Se vidare Wikipedia:Upphovsrätt och användarvillkor.